₹ 200 ISSN - 2249-555X
Volume : 1 Issue : 7 April 2012

Indian Journal Of Applied Research

Journal for All Subjects

www.ijar.in
Listed in International ISSN Directory, Paris.

ISSN - 2249-555X

Indian Journal of Applied Research

Journal for All Subjects

Editor-In-Chief

Dr A Kumar
Director, College Development Council (CDC)
Director, Internal Quality Assurance Cell (IQAC)
Professor in Management,
Department of Business Administration, Faculty of Management,
Bhavnagar University,

Editorial Advisory Board

Dr. S. N. Pathan
Maharastra

Dr. SM. Ramasamy
Gandhigram

Dr. M. M. Goel
Kurukshetra

Dr. S. Ramesh
Tamil Nadu

Dr Ramesh Kumar Miryala
Nalgonda.

Dr. B. Rajasekaran
Tirunelveli

Dr. A. R. Saravankumar
Tamilnadu

Dr. Roy M. Thomas
Cochin

Dr. G. Selvakumar
Salem

Dr. Apurba Ratan Ghosh
Burdwan

Dr. Shrawan K Sharma
Uttarakhand

Dr. Sudhanshu Joshi
Uttarakhand

Prof. (Dr.) B Anandampilai
Pudhukottai

Advertisement Details

Position	B/W (Single Color)	Fore Color
Full Inside Cover	₹ 6000	₹ 12500
Full Page (Inside)	₹ 5000	-

Subscription Details

Period	Rate	Discount	Amount Payable
One Year (12 Issues)	₹ 2400	Nil	₹ 2400
Two Year (24 issues)	₹ 4800	₹ 200	₹ 4600
Three Year (36 issues)	₹ 7200	₹ 300	₹ 6900
Five Year (60 issues)	₹12000	₹ 600	₹ 11400

You can download the Advertisement / Subscription Form from website www.ijar.in. You will require to print the form. Please fill the form completely and send it to the **Editor, INDIAN JOURNAL OF APPLIED RESEARCH** along with the payment in the form of Demand Draft/Cheque at Par drawn in favour of **INDIAN JOURNAL OF APPLIED RESEARCH** payable at Ahmedabad.

1. Thoughts, language vision and example in published research paper are entirely of author of research paper. It is not necessary that both editor and editorial board are satisfied by the research paper. The responsibility of the matter of research paper/article is entirely of author.
2. Editing of the Indian Journal of Applied Research is processed without any remittance. The selection and publication is done after recommendations of atleast two subject expert referees.
3. In any condition if any National/International University denies accepting the research paper published in IJAR, then it is not the responsibility of Editor, Publisher and Management.
4. Only the first author is entitle to receive the copies of all co-authors
5. Before re-use of published research paper in any manner, it is compulsory to take written permission from the Editor-IJAR, unless it will be assumed as disobedience of copyright rules.
5. All the legal undertaking related to Indian Journal of Applied Research is subject to Ahmedabad Jurisdiction.
7. The research journal will be send by normal post. If the journal is not received by the author of research papers then it will not be the responsibility of the Editor and publisher. The amount for registered post should be borne by author of the research paper in case of second copy of the journal.

Editor,
Indian Journal Of Applied Research
8-A, Banans, Opp. SLU Girls College, New Congres Bhavan, Paldi,
Ahmedabad-380006, Gujarat, INDIA
Contact.: +91-9824097643 E-mail : editor@ijar.in

INDEX

Sr. No.	Title	Author	Subject	Page No.
1	Current Issues In Indian Capital Market	Bhavin S. Shah	Accountancy	1-3
2	Accounting Standard (AS) 30 Accounting for Financial Instruments	Kalola Rimaben A, Chauhan Lalit R.	Accountancy	4-6
3	A Study on Lithology and Petrography of the Tipam Sandstones Exposed along the Tipong Pani River Section of Upper Assam Basin	Dr. Pradip Borgohain	Applied Geology	7-11
4	Study of Fluvial Geomorphic Features of the Lower Subansiri Basin, North-East India using Remote Sensing and GIS.	Dr. Uttam Goswami	Applied Geology	12-14
5	Sheared volcanics in the north of Pugging, East Siang District, Arunachal Pradesh	T. K. Goswami, P. Bhattacharyya, D. Bezbaruah	Applied Geology	15-18
6	Heavy Metal Biosorption Using A Biopolymer Chitin	D. Saravanan, P. N. Sudha	Chemistry	19-23
7	Impact of peripheral cues on rural consumer buying decision for FMCG products with special reference to Palitana (Gujarat)	Dr K.S. Vataliya, Bhavik .P. Parmar	Commerce	24-26
8	A Growth of Rural Postal Life Insurance in India [A Study with special Reference to Dharmapuri District]	Dr. A. Vinayagamoorthy K. Senthilkumar	Commerce	27-28
9	Promotional Strategies for International Markets with respect to Agricultural Products	Dr. B. B. Bhosale	Commerce	29-30
29	Business Risk And Financial Risk - Indian Corporate Sector	Dr. M. Dhanabhakyam, P. Balasubramanian	Commerce	31-33
10	“Customer Relationship Management”- In Banking Industry	G.V. Kori, Sri. Basavaraj Huggi	Commerce	34-36
11	Role of Investment Banks and Institutions in Economic Development	Jitendra Dhirajlal Karia, Dr. (Prof.) Vijay Kumar Soni	Commerce	37-38
12	Nature Of Information Shared And Communication Methods Used In Small Manufacturing Firms	Vipul Chalotra	Commerce	39-41
13	China’s WTO Accession: An Empirical Assessment of Merchandise Trade with India	Anjali Tandon	Economics	42-45
14	Regional Disparities - Social Sector Expenditure in Rural-Urban India	Dr. Shankar B. Ambhore, Dr. Ashok S. Pawar	Economics	46-47
15	(Presenting Thought About Industry,Trade And Co-operation Of Rajarshri Shahu Maharaj)	Dr. Ashok Shankarrao Pawar, Dr.Sunita J. Rathod	Economics	48-49
16	An Assessment On Poverty Alliviation Programmes In Rural India-A Case Study	Dr. Parvathamma G. L.	Economics	50-55
17	Liveability in Guwahati: A Factor Analytic Approach	Dr. Daisy Das, Dr. Ratul Mahanta	Economics	56-58
18	Backward Class Disparities in higher Education in India	Dr. Shankar B. Ambhore, Dr. Pawar Ashok S.	Economics	59-60
19	Revenue and Expenditure Pattern of Municipal Corporations of Punjab	Naresh Kumar	Economics	61-66

20	Livelihood Security of Traditional Fishermen of Kerala: Analysing and Identifying the Roles of Self Help Groups	(Dr.) D. Rajasenan, Rajeev B.	Economics	67-70
21	Levels and Types of Questions Raised by EFL Teachers In Southern Al-Mazar Directorate of Education	Dr. Jihad Al-Turki	Education	71-74
22	Issues And Recommendations Of National Knowledge Commission In Higher Education System	Vidhi Bhalla	Education	75-77
23	Multiple Sequence Alignment of Different Species	Prerna, Pankaj Bhambri, Dr. O.P. Gupta	Engineering	78-82
24	Analyzing the Phylogenetic Trees with Tree- building Methods	Jasmine, Pankaj Bhambri, Dr. O.P. Gupta	Engineering	83-85
25	Low Power High Speed with Improved Noise Margin for Domino CMOS Inverter.	Pushpa Raikwal, Dr.Vaibhav Neema, Dr.Sumant Katiyal	Engineering	86-88
26	Analysis of Drag for an Aircraft Wing Model with and without Winglet	Mitul Patel, Sharvil Shah, Dharmendra Dubey	Engineering	89-91
27	Cognitive Radio	Chauhan Jayesh R.	Engineering	92-95
28	Problems In Teaching English As A Compulsory Subject	Prof. Madhvi R. Acharya	English	96-97
30	Financial Banking Is The Science Of Managing Money: Indian Financial System	Dr. Shailesh N. Ransariya, Dr. Shailesh N. Ransariya	Finance	98-100
31	Carbon Trading a Step towards Green Environment	Ashok R. Bantwa	Finance	101-102
32	Effect of Supplementation of A Multinutrient Chocolate Bar on Nutritional Status and Athletic Performance	P. Muhtulakshmi, Dr. M. Sylvia Subapriya	Home Science	103-104
33	Imperatives of Inclusive Growth for Sustainable Development of Indian Economy Post Globalization	Dr Mahalaxmi Krishnan	Indian Economy	105-107
34	RIGHT TO INFORMATION ACT AND THE ROLE OF PRESS, MEDIA & NGO'S	Dr. Krushna Chandra Dalai	Law	108-109
35	``Thesis: A Powerful Source Of Information``	Arvind M Bhadrashetty	Library Science	110-111
36	Present Day English and Inflections	Dr Syed Mohammed Haseebuddin Quadri	Literature	112-113
37	Jigsaw II: An Effective Strategy To Develop Reading Comprehension Of High School Students	Dr. P. Nagaraj, Sindhu Thamba	Literature	114-115
38	CAPITAL STRUCTURE ANALYSIS (An Empirical Study of Paper Mills in India)	Ashok Mundhra	Management	116-118
39	Emerging Trends In Indian Rural Market	Dr. N. Ramanjaneyalu	Management	119-121
40	Credit Card Usage in Coimbatore	G. Murali Manokari, Dr. R. Ganapathi	Management	122-126
41	Micro Credit – Two Sides of the Same Coin	R. Durga Rani, J. Gnanadevan, Dr. R. Ganapathi	Management	127-130
42	Work Place Stress and Yoga Therapy	K. Revathi, Dr. R. Ganapathi	Management	131-132
43	Customer's Satisfaction Towards Modernized Petrol Stations With Reference to Coimbatore City	Dr. R. Ganapathi	Management	133-137

44	Evaluation Tactics: A tool to evaluate success of corporate training programme	Dr. Shobha Dedhia	Management	138-140
45	A Preliminary Study On Issues And Challenges Faced In Measurement Of Social Media Return On Investment	Khushbu Pandya	Management	141-142
46	Profitability Analysis (A Case Study of Selected Public and Private Sector Companies)	Manish Manglik	Management	143-144
47	Performance Management System	S.Jayakrishna, N.Sainath, M.V.Subbareddy, N.Raji Reddy	Management	145-147
48	A Study On Organizational Culture In Bharath Heavy Eletrical Limited, Ranipet	S.Sridhar, D.Yuvaraj, V. Kandasamy	Management	148-150
49	Cost Effective Transportation	Sarada Prasanna Patra Dr. Manjusmita Dash	Management	151-154
50	A Study On Efficiency Of Outbound Training With Reference to Titan Industries, Hosur	V. Kandasamy, D. Yuvaraj, S. Ragothaman	Management	155-157
51	Performance Improvement Enhance The Efficiency	Vidya L. Hulkund	Management	158-159
52	Packaging- The Salient Seller	Vidya L. Hulkund	Management	160-161
53	An Empirical Study Of Student Satisfaction With Reference To Gujarat Technological University (Gtu)	Dr. Vijay K. Patel	Management	162-163
54	Maximizing Customer Profitability in Retailing Industry (Durable Goods) - Role of Analytical CRM -A Case Analysis	Dr.A.R.Krishnan, R.Selvamani	Management	164-165
55	Financial Inclusion - Role Of Banking Industry	Dr. K. Marutha Muthu, Ms.T. A.Tamilselvi	Management	166-167
56	The Growth of Self Help Groups in India: A Study	S.Ravi, Dr. P. Vikkraman	Management	168-170
57	Role of E-Banking	K. K. Devi	Marketing	171-172
58	Reasons after the war of going Green –Green Marketing	Kavita A. Trivedi	Marketing	173-175
59	Strongly Minimal Generalized Boundary	K. Chandrasekhara Rao, P . Padma	Mathematics	176-177
60	ACCESSORY RENAL ARTERY: A CASE REPORT	Archana U Shekokar, Vandana A Tendolkarndolkar	Medical Science	178-179
61	Fibrinous Pericarditis: A Case Report	Vandana A Tendolkar, Archana U Shekokar	Medical Science	180-181
62	Social life, Addictions and Subjective Wellbeing of the Transsexuals	Seemanthini.T.S, Manjula. M. Y	Psychology	182-184
63	Using E-Content In Science Class: The Effect Of Treatment, Gender, And Their Interaction On Science Achievement	Suman Rani	Psychology	185-188
64	Bullying - Societal Curse- A Serious Issue	Latha Janaki. R, Dr.Kalyani Kenneth	Social Science	189-191
65	Factor Influencing Foetal Wastage	Dr. Dipti Bhavsar, Dr. C. D. Bhavsar	Environment	192-195
66	Approach Of Universilization Educational And Women Empowerment Of Rajarshri Shahu Maharaj	Dr. Ashok Shankarrao Pawar, Dr. Sunita J. Rathod	Economics	196-199

Volume : 1 | Issue : 7 | April 2012 ISSN - 2249-555X

Research Paper Economics

राजर्षी शाहू महाराजाच्या उद्योग, व्यापार व सहकारविषयक विचारांची प्रासंगिकता

(Presenting Thought About Industry,Trade And Co-operation Of Rajarshri Shahu Maharaj)

*** Dr. Ashok Shankarrao Pawar **Dr.Sunita J. Rathod**

*** Asst.Prof and Research Guide, Dr.Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad**

**** Lecturer,(DIET Jalna), Maharashtra Education Service, Gr.B (Maharashtra)**

ABSTRACT

राजर्षी शाहू महाराज (१८७४-१९२२) हे कोल्हापूर संस्थानाचे राजे होते. २ एप्रिल १८९४ रोजी कोल्हापूर संस्थानाची सूत्रे हाती घेतल्यापासून महात्मा ज्योतिबांच्या अपुऱ्या राहिलेल्या कार्याची ध ुरा आपल्या खांद्यावर घेऊन समाज कार्यास सुरुवात केली. त्यांनी आर्थिक सुधारणेसाठी शेतीसाठी तलाव, बंधारे, कालवे, विहिरी, □राधानगरी□ धरण इत्यादी महत्त्वपूर्ण पाण्याचे स्त्रोत उपलब्ध करुन १९९३-९४ मध्ये जमिनीचे क्षेत्र १२,९४,१९६ एकर होते त्यात वाढ करुन लागवडीखाली आणले. तसेच नवीन बि-बियाणे किटकनाशके यांचा वापर करावा. तसेच सहकारी क्षेत्राच्या विकासासाठी १९१२ मध्ये 'बलभीम कॉ-ऑपरेटिव्ह सोसायटी' व 'अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँके'ची स्थापना केली. अशा एकूण ३७ संस्था स्थापन केल्या. सन १८९६-९७, १८९९-१९००, १९१८-१९ या दुष्काळी वर्षात जनतेला काम, गुरांना चाऱ्यासाठी जमिनी, अन्नधान्याची आयात याला मह□व दिले. शेतीबरोबर उद्योगाचे विकेंद्रीकरण करुन १९०८-०९ मध्ये इचलकरंजी, गिरोली, कोल्हापूर, विखली असे एकूण ६ जिनिंग मिल स्थापन करुन उद्योगांना चालना दिली. तसेच रस्ते व रेल्वे विकासाला प्राधान्य देऊन १८५१ मैल लांबीचे रस्ते बांधले १८८८ मध्ये कोल्हापूर ते मिरज रेल्वे मार्गाचे काम केले. तसे व्यापाराला व उद्योगाला चालना देण्यासाठी 'शाहूपुरी'सारख्या बाजारपेठा स्थापन करुन आयात व निर्यातीला चालना दिली. एकंदर शाहू राजानी केलेले आर्थिक कार्य आजच्या शासनाला तोंडात बोट घालण्यासारखे आहे आणि म्हणून आजही शाहू महाराजाच्या आर्थिक, धोरणाची भारतीय कृषीप्रधान अर्थव्यवस्थेला आवश्यकता आहे.

Keywords :

प्रस्तावना : (Introduction)

इंग्रजी सत्तेची स्थापना महाराष्ट्रात झाल्यानंतर सामाजिक बदलास सुरुवात झाली. पेशवाईचा शेवट होऊन सामाजिक, राजकीय जीवनाला नवी दिशा मिळून आधुनिक विचारांना सुरुवात झाली. परंतु हा बदल प्रामुख्याने वरिष्ठ वर्गासाठीच उपयुक्त ठरला. बहुजन समाजाच्या परिस्थितीत फारसा बदल झाला नव्हता म्हणून महाराष्ट्रातील बहुजन समाजाची वरिष्ठ वर्गाच्या गुलामगिरीतून सुटका करण्यासाठी सर्वप्रथम महात्मा ज्योतिबा फुलेंनी प्रयत्न केले आणि त्यांनी बहुजन समाजाला त्यांच्या वास्तव परिस्थितीची जाणीव करुन दिली. समाज परिवर्तनाचे कार्यही केले आणि बहुजन समाजात जागरुकता निर्माण होऊन हा समाज आपल्या न्याय हक्कासाठी संघर्ष करण्यास सज्ज झाला. परंतु महात्मा फुले हे थोर समाजसुधारक आपल्यातून निघून गेल्यानंतर त्याचे अपुरे राहिलेले कार्य तितक्याच समर्थपणे करण्याचे कार्य राजर्षी शाहू महाराजांनी केले. म्हणून शाहू राजांना महात्मा फुले यांच्या सामाजिक कार्याचा वारसदार मानले जाते. शाहू महाराज कोल्हापूर संस्थानाचे राजे होते पण त्यांच्या कर्तृत्वाने कोल्हापूर संस्थानाच्या मर्यादा केव्हाच ओलांडल्या होत्या आणि ते एक महाराष्ट्रातील नव्हे तर संपूर्ण देशातील बहुजन समाजाचे आदरणीय नेते थोडक्यात कुलदैवतच बनले होते.

- शाहू महाराजांचा जीवन परिचय :(Autobiography Of Rajarshi Shahu Maharaj)

  'राजर्षी शाहूंचा जन्म २६ जुलै १८७४ कागलच्या घाटगे घराण्यात झाला. त्यांचे नाव यशवंतराव जयसिंगराव घाटगे होते. चौथे राजे शिवाजी महाराज हे त्यावेळी कोल्हापूर संस्थानाचे राजे होते. त्यांना पुत्र नव्हते म्हणून त्यांच्या पत्नी आनंदीबाई यांनी यशवंतराव ऊर्फ राजर्षी शाहू यांना १७ मार्च १८८४ रोजी दत्तक घेऊन संस्थानाचे वारसदार बनविले. यांचे शिक्षण राजकोट येथील कॉलेजात सन १८८५ ते १८९१ पर्यंत युरोपियन शिक्षक यांच्या मार्गदर्शनाखाली इंग्रजी, राज्यकारभार, इतिहास या विषयाचे शिक्षण घेतले. १९०२ मध्ये इंग्लंडला गेले असताना केंब्रिज विद्यापीठाने त्यांना एल.एल.डी.ही पदवी देऊन सन्मान केला. यानंतर शाहू महाराजांनी २ एप्रिल १९९४ रोजी कोल्हापूर राज्याची अधिकार सूत्र हाती घेतली आणि त्याच्या कारकीर्दीत देदिप्यमान कार्य केले, परंतु १९२२ साली काही कामानिमित्त बडोद्यास गेले तेव्हा थोडे आजारी होते व परत येताना त्यांची प्रकृती जास्तच बिघडली या आजारातच ६ मे १९२२ रोजी मुंबईतच त्यांचे निधन झाले.[१]

- संशोधनाची उद्दिष्टे : (Objectives)

१ राजर्षी शाहू महाराजाचा उद्योग व व्यापार आणि आर्थिक सुधारणेचा आढ घेणे.
२ राजर्षी शाहू महाराजांचे सहकारविषयक धोरण व जनहिताची भूमिका आर्थिक धोरणातून अभ्यासणे.
३ राजर्षी शाहू महाराजांच्या आर्थिक धोरणे व त्याची प्रासंगिकतेचा परामर्श घेणे.
४ राजर्षी शाहूचा शेतीविषयक, विकासात्मक दृष्टिकोन अभ्यासणे.

- मर्यादा व संशोधन पद्धती : (Limitation And Research Methodology)

  राजर्षी शाहू महाराजांचे कार्य व्यापक असल्यामुळे शोध निबंधाच्या हेतूने राजर्षी शाहूंच्या केवळ आर्थिक धोरणे व त्यांची प्रासंगिकता यांचा मर्यादित अभ्यास केला आहे आणि सांोध नासाठी द्वितीय आधार सामुग्रीचा वापर करुन त्यात प्रकाशित ग्रंथ, मासिके, वर्तमानपत्रे व संबंधित विषयाशी निगडीत साहित्याचा वापर केला आहे.

- गृहीतकृत्ये :(Hypothesis)

  राजर्षी शाहू महाराजांच्या आर्थिक धोरण व त्याची प्रासंगिकतेविषयक विचारांचा समाजसुध ारणेवर आणि समाजातील कष्टकरी शेतकरी बांधवावर विशेष परिणाम झालेला आहे आणि शाहू राजे हे आर्थिक क्षेत्रात महत्त्वपूर्ण बदल घडवून आणणारे एक क्रांतीकारी तत्वज्ञ होते असे गृहीतकृत्य आहे.

- शाहू महाराजांचे आर्थिक विचार : (Economic thought of Rajarshi Shahu Maharaj)

  छत्रपती शाहू महाराजांना आर्थिक विकासाबद्दल प्रचंड ओढ होती. त्यामुळे त्यांची सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक धोरणे ठळक स्वरुपाची होती. त्याच्या धोरणात कृती होती. त्यांच्या आर्थिक धोरणाची प्रमुख २ तत्वे निश्चित होती. १. समाजाधिष्ठित सामाजिक न्याय, २. समतोल आर्थिक विकास ही तत्वे सार्वजनिक धोरणांशी सुसंगत होती या तत्वामध्ये न्याय, शिस्त आणि क्षमता ही मूलभूत कल्पना होती. त्यासाठी महाराजांनी प्रथमत: प्रशासकीय कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी प्रशिक्षण देणारी ''पाटील स्कूल्स'' स्थापन केले. त्यांनी जुनी चौकट आर्थिक विकासाला अडथळा निर्माण करणारी वाटत होती. म्हणून त्यांना अनुभव, निरीक्षण, अवलोकन आणि प्रत्यक्ष व्यवहारातील अडचण ी इत्यादी बाबीद्वारे अपरिहार्य वाटले. खर्चात काटकसरीचे तत्वे वापरुन आणि भांडवल वाढीस चालना दिली. छत्रपती शाहू महाराजांनी शेती, उद्योगधंदे, व्यापार, सहकार, दुष्काळ निवारण इत्यादी क्षेत्रांना प्राधान्य देऊन महत्वपूर्ण कार्य केले.२

- राजर्षी शाहूच्या आर्थिक धोरणाचे उद्देश :(Objectives Of Economic Policies of Rajarshi Shahu Maharaj)

  शाहू महाराजांनी रयतेचा सर्वांगीण विकास घडवून आणण्यासाठी व अर्थव्यवस्था सुध ारण्यासाठी आर्थिक, प्रशासकीय व बाबतीत सत्ताधीश म्हणून हस्तक्षेप धोरणाचा अवलंब केला. आर्थिक धोरण ठरवितांना पुढील उद्दिष्टे ठरविले व साध्य करण्याचा प्रयत्न केला.

१. प्रादेशिक असमतोल कमी करणे.
२ वितरण व्यवस्था योग्य बनविणे.
३ शिक्षणाचा प्रसार करणे.'३
४ 'आर्थिक विषमता दूर करणे.
५ संस्थानातील दारिद्रय व बेकारी कमी करणे.
६ मागासलेल्या वर्गाचा सर्वांगीण विकास.

1) शेतीचा विकास :

'सन १८८४ मध्ये शाहूंचा राज्यभिषेक झाला तेव्हा जनता दु:खी, दारिद्रय, कष्टी, दुर्बल, दुष्काळ यांनी ग्रस्त झाली होती. त्यासाठी जनतेला अन्न व जनवरांना चाऱ्याची व्यवस्था व्हावी व अन्नधान्याची निर्यात व्हावी यासाठी शेतीचा विकास झाला पाहिजे म्हणून शाहूंनी विशेष प्रयत्न केले. १८९३-९४ मध्ये ओलिताखाली असलेल्या जमिनीचे क्षेत्र १२,९४,१९६ एकर होते. १९२१-२२ मध्ये १४,२६,५६५ एकरपर्यंत वाढविले. जमिनीचे लहान-लहान तुकडे करु नये यासाठी १९१३ मध्ये कायदा केला.[४] शेतीला ओलिताखाली आणण्यासाठी पाणी पुरवठयाची

व्यवस्था झाली पाहिजे. म्हणून 'लहान मोठे-बंधारे, कालवे, तलाव, जुन्या नव्या विहिरी बांधण्यासाठी प्रोत्साहन व अर्थसाह्य दिल्यामुळे १९१५-१६ मध्ये नद्यापासून, विहिरीपासून ३९८४५ एकर असे एकूण ७९८६० एकर जमिनीला पाणीपुरवठा करण्यात आला तसेच १९०९ मध्ये 'राधानगरी' धरण बांधून शेतीमध्ये उत्पादन वाढविण्यासाठी केवळ पाणीपुरवठा आवश्यक नसून त्याचबरोबर आधुनिक बि-बियाणे किटकनाशके याचा शेतकऱ्यांनी वापर करावा म्हणून कोल्हापूरात १९१२ मध्ये 'शेती संस्था' स्थापन करण्यात आली. आधुनिक शेतीमध्ये बटाटे, ताग, लाख, वेलदोडे, कोको, अंबाडी, कंबोडियन, कापूस, रबर इत्यादी पीके तसेच आंबा, फणस, जांभूळ, काजू, साग इत्यादींच्या बागा घेण्यात आल्या. एवढेच नाही तर शेती व जोडधंदा म्हणून दुग्धविकास व पशुपालन, कुक्कुटपालन, बदकपैदास यासाठी प्रोत्साहन व अर्थसाह्य केले.[५]

2) सहकार क्षेत्राचा विकास :(Development Of Co-oprative Sector)

सहकारी चळवळीचा विकास करण्यासाठी ''एकमेका साह्य करू अवघे धरू सुपंथ''॥ याप्रमाणे १०० वर्षापूर्वी सहकाराचे महत्व ओळखले होते. यासाठी १९१२ मध्ये सहकारी कायदा करुन 'बलभीम को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी' व 'अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँक'ची स्थापना केली. या सहकारी चळवळीचा विकास करण्यासाठी प्रत्येकाने सहकार्य करावे. ग्राहक भांडार, सहकारी संघ, साखर कारखाने उभे करावेत. यासाठी राजर्षी शाहूंनी मोठया प्रमाणात अर्थसाह्य केले. १९२०-२१ मध्ये कोल्हापूर संस्थानात सहकारी संस्थेची एकूण संख्या ९७ पर्यंत वाढविली.''[६]

3) दुष्काळ निवारणाचे कार्य :(Eradication Mission Of Famine)
कोल्हापूर संस्थानामध्ये राजर्षी शाहूच्या कारकीर्दीत '१८९६-९७ व १८९९-१९०० आणि १९१८-१९ या काळात दुष्काळ पडला. सदर दुष्काळावर उपाय करण्यासाठी शाहूंनी मजुरांना विविध कामे, कर्ज, गुरांना, चारा, गुरांचा सांभाळ, चाऱ्याची व्यवस्था, संस्थानातील गुरांना अनेक जमिनी चाऱ्यासाठी देण्यात आल्या.'७ स्वस्त किंमतीला अन्नधान्याचा पुरवठा करुन अन्नधान्याच्या आयातीला प्रोत्साहन देण्यात आले.

4) उद्योगधंद्याचा विकास :(Industrial Development)
शेतीबरोबर अधिक रोजगार निर्मिती व वस्तूचे उत्पादन वाढविण्यासाठी उद्योगधंद्याचा विकास करण्यासाठी प्रयत्न केले. शाहूच्या मते, 'एकाच ठिकाणी उद्योगाचे केंद्रीकरण न होता विकेंद्रीकरण व्हावे. त्यामुळे आर्थिक व सामाजिक समस्या निर्माण होणार नाहीत असे उद्योगाबाबत शाहूचे मत होते. शाहुच्या प्रेरणेने १९०५ मध्ये संस्थानातील व्यापारीनी एकत्र येऊन एक 'जॉईन्ट स्टॉक कंपनी' स्थापन केली या कंपनीमार्फत सुतगिरणी सुरु करण्यात आली. सूत गिरणीचेनंतर 'शाहू मिल' म्हणून नामकरण करण्यात आले.८

'सन १९०८-०९ मध्ये इंचलकरंजी येथे जिनिंग मिल सूरू करण्यात आली. १९१२-१३ मध्ये संपूर्ण कोल्हापूर संस्थानामध्ये कोल्हापूर येथे २, इचलकरंजी येथे १, शिरोळ येथे १, चिखली १ व गडहिंग्लज १, अशा एकूण ६ जिनिंग मिल उभारण्यात आल्या. १९१२-१३ साली रायबाग येथे शाहू विव्हर्स असोशिएशन' ही संस्था स्थापन करण्यात येऊन येथे १६० कामगार स्त्री-पुरुष विणकर सभासद होते. यामध्ये साडया, चादरी व चोळीचे खण इत्यादीचे उत्पादन करण्यात आले. उद्योगाचा विकास घडवून आणण्यासाठी शाहू राजांनी बहुमोल आर्थिक सहकार्य केल्यामुळे आज इचलकरंजीला महाराष्ट्राचे 'मॅचेस्टर' म्हणून ओळखले जाते.९

5)रस्ते व रेल्वे विकासास प्राधान्य **%**(Priority Development to Road and Railway)
सामाजिक विकास तसेच □षि, व्यापार, उद्योग आणि सहकाराचा विकास घडवून आणण्यासाठी रस्ते व रेल्वेचा विकास होणे अत्यंत महत्वाचे आहे. हे लक्षात घेऊन 'संस्थानात रस्त्याचा व रेल्वेचा विकास घडवून आणण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले. शाहूनी त्याच्या काळात संस्थांना १८५ मैल लांबीचे नवीन रस्ते बांधल्यामुळे अनेक खेडी शहरांना जोडण्यात आली.'

त्यांनी १८८८ मध्ये कोल्हापूर ते मिरज या रेल्वे मार्गाचे काम सूरु करण्यात येऊन १८९१ मध्ये पूर्ण झाले आणि व्यापार व उद्योग करण्यास रस्ते निर्माण केले.१०

6) व्यापार क्षेत्राचा विकास व चालना : (Development and mobilization of trade Sector)
*उद्योग व कारखान्यामध्ये उत्पादन मोठया प्रमाणात झाल्यामुळे व्यापाराचा प्र□न निर्माण झाला. निपाणी सारख्री कोल्हापूरात बाजारपेठ सूरु करावी यासाठी आव□यक असलेल्या सवलती संस्थानाकडून देण्यात येतील असे सांगितले. 1895 मध्ये कोल्हापूर येथे 'शाहूपूरी बाजारपेठ' स्थापन करण्यात आली. व्यापारामध्ये देश्लील विकेंद्रीकरणाचे धोरण राबवून व्यापाराला चालना देण्यासाठी जयसिंगपूर व गडहिंग्लज येथे व्यापारपेठ स्थापन करुन जयसिंगपूर येथे तंबाखू व गडहिंग्लज येथे मिरची, गुळ व भूईमूग यांची बाजारपेठ विकसित झाली. त्यावेळी 1894-95 मध्ये 6 लाखाची निर्यात झाली ती 1921 मध्ये 30 लाखापर्यंत साखर व गुळाची निर्यात वाढविण्यात आली.*11

7) शिक्षणाचा प्रसार :(Universalization of Education)
शाहुंच्या मते, 'सामाजिक परिवर्तनाचे हत्यार म्हणजे शिक्षण, सर्व जाती धर्माच्या उत्कर्षाचे साधन, समतेची आणि उद्योगाची चावी म्हणजे शिक्षण, मानवी समाधानाच्या विकासाकरीता उद्योगनिर्मिती करीता शिक्षणाचा प्रसार अत्यंत आवश्यक आहे. त्यासाठी प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे असावे, देशाच्या राजकारणात ५० टक्के नोकऱ्या आरक्षित असाव्यात असा निर्णय शाहुंनी घेतला.१२

राजर्षी शाहू महाराजाच्या आर्थिक धोरणाची प्रासंगिकता **%**(Persentation of Economic Policies)
गेल्या शंभर वर्षापूर्वी कोल्हापुर संस्थानात शाहूंनी आर्थिक धोरण राबविले तेथे हे धोरण आज प्रभावहीन बनत चालले आहे. खाजगीकरण, उदारीकरण, मुक्त अर्थव्यवस्था व जागतिकीकरण ामुळे आज सहकाराचा सुहकार बनला असून सर्वसामान्य जनतेचे हित जोपासण्याऐवजी सहकारी बँका, सहकारी साखर कारखाने दूष्ट राजकारणाचे अड्डे बनत असून 'बळी तो कान पिळी' या प्रवृत्तीचा प्रभाव वाढत आहे.

यामुळे महाराष्ट्रासारख्या राज्यामध्ये दारिद्रय, बेकारी, शेतीचे मागासलेपण, पाण्याचा प्रश्न, वाढती लोकसंख्या, व्याभीचार, बँक घोटाळे, आदर्श घोटाळे, आजारी कारखाने इत्यादी स्वरुपाच्या आर्थिक व सामाजिक समस्या वाढत असून या समस्यांवर उपाय योजना करुन शेतीविकास, व्यापार-उद्योग, सहकार इत्यादीचा विकास करावयाचा असेल तर छत्रपती शाहू महाराजांच्या आर्थिक धोरणाचा देशामध्ये प्रभावीपणे वापर करण्याची आवश्यकता आहे.

• निष्कर्ष : (Conclusion)

१. शाहू महाराजांनी जुन्या शेती क्षेत्रास नवीन पद्धतीचा वापर करुन आधुनिक शेतीकडे वळवून एक हरित क्रांती केली. 'राधानगरी धरण', कालवे, बंधारे, विहिरी इत्यादी पाण्याचे स्त्रोत उपलब्ध करुन नवीन पिकाचे उत्पादन घेऊन कोरडवाहू शेती ओलिताखाली आणून अधिक विकासाला चालना दिल्याचे आढळते.

२. शाहुंनी सहकारी चळवळीच्या विकासासाठी 'बलभीम को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी' आणि अर्बन को-ऑपरेटिव्ह बँक १९१२ मध्ये स्थापन करुन त्यात १९२०-२१ पर्यंत कोल्हापूरात सहकारी संस्थेची संख्या ९७ पर्यंत वाढल्याचे लक्षात येते.

३. दुष्काळग्रस्त काळामध्ये शाहुंनी जनतेला अन्नधान्याचा पुरवठा, रोजगार, जनावरांना चाऱ्यासाठी जमिनी दिल्या व महत्वपूर्ण आर्थिक सहकार्य केल्याचे निदर्शनास येते.

४. उद्योगाच्या आणि व्यापाराचा विकास करण्यासाठी 'जॉईंट स्टॉक कंपनी' सुतगिरण्या, जिनिंग मिल असे १९०५ ते १९१२-१३ या वर्षात ६ जिनिंग मिल स्थापन करुन व्यापार वाढविण्यासाठी १८८५ मध्ये ''शाहूपुरी बाजारपेठ'' स्थापन केली आणि उद्योग व व्यापाराचे विकेंद्रीकरण केल्याचे लक्षात येते.

५. आर्थिक विकासासाठी शाहुंनी १८५ लांबीचे रस्ते बांधून खेडे शहराना जोडली तर कोल्हापूर ते मिरज रेल्वे मार्गाचे काम केले आणि प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे करुन देशाच्या राजकारणाला ५० टक्के आरक्षण दिल्याचे लक्षात येते.

• शिफारशी : **(Recommendation)**

१. शेतीच्या विकासासाठी आजही पाण्याची व विजेची पाहिजे तशी व्यवस्था नाही. शाहुच्या शेती विकासाच्या पद्धतीनुसार पाण्याचे स्त्रोताचे व्यवस्थापन करुन शेती ही जास्तीत जास्त ओलिताखाली आणून शेतीचा विकास करावयास पाहिजे.

२. आजच्या सहकारी चळवळीमध्ये भ्रष्टाचाराने थैमान घातले आहे. शेतकऱ्याच्या आत्महत्या होतात. त्यासाठी शाहुच्या विचारांची गरज असून शेतकऱ्यांसाठी कृषिविषयक बँकामार्फत ५० टक्के कर्जात सुट देऊन अवजारे, बि-बियाणे, रासायनिक खते, किटकनाशके यांचा सवलतीच्या दराने पुरवठा केला पाहिजे.

३. भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये उद्योगधंदे व व्यापारास प्रोत्साहन देऊन विविध उद्योग स्थापन करून जनतेला रोजगार उपलब्ध करुन दिला पाहिजे आणि देशाच्या विकासासाठी रस्ते, रेल्वेवाहतूक व इतर दळणवळणाच्या साधनाचा विकास केला पाहिजेत.

REFERENCES

१. पवार जयसिंगराव (संपादक), राजर्षी शाहू महाराज स्मारक ग्रंथ-२००१. २. पाटील व्ही. बी., महाराष्ट्रातील समाज सुधारणेचा इतिहास. ३. कीर धनंजय, राजर्षी शाहू छत्रपती एक समाजक्रांतीकारक राजा. ४. श्री. लठ्ठे आ. बा., श्री. शाहू छत्रपती यांचे चरित्र. ५. साळुंखे पी.बी. (संपा.), राजर्षी शाहू गौरव ग्रंथ. ६. जोहारी गजानन - 'जागतिक कितीचे १२५ महामानव', (मे २००३) ७. प्रज्ञावंत गौतम (संपा.), शाहू महाराज. ८. स्मरणिका विशेष-विशेषांक - १५ मार्च २००३. ९. लोकराज्य - जुलै २००५. १०. योजना मासिक, जून २००१. ११. साप्ताहिक 'बहुजन नायक', २६ जुलै २००६. १२. दै. सम्राट, दिनांक ०३ फेब्रुवारी, २००६.

Sara Publishing Academy
Indian Journal Of Applied Research
Journal for All Subjects

Editor,
Indian Journal Of Applied Research
8-A, Banans, Opp. SLU Girls College,
New Congres Bhavan, Paldi, Ahmedabad-380006.
Contact.: +91-9824097643 E-mail : editor@ijar.in

Printed at Unique Offset, Novatsing Rupam Estate, Opp. Abhay Estate, Tavdipura, Shahibaug, Ahmedabad